

Előadások a klasszikus magyar irodalomból

Felvilágosodás kori líra I. (BA-minor)

Labádi Gergely

glabadi@yahoo.de

SZTE BTK Klasszikus Magyar Irodalom Tsz.

http://www.kiad.hu/main_elemzesek.htm

Szeged, 2009. február 12.

A felvilágosodás kori magyar irodalom intézményi fordulata

értelmezés: az irodalmi életet meghatározó keretek megváltozása, amelynek egyik aspektusa a mediális fordulat (a nyomtatott tér szerepének meghatározóvá válása), a másik aspektusa az irodalom létmódjának (intézményeinek) változása

definíció: „intézménynek tekinthető mindaz, ami a benne foglalt bármely, sőt akár az összes tag, illetve egység megváltozása esetén is folytatni tudja a felderíthető szabályok szerinti működését, azaz folytatni tudja a társadalommal folyó kommunikációban önmaga számára kijelölt funkcióját és az ehhez a funkcióhoz rendelt reprezentációt” (Thimár Attila)

magyarázat: intern írói csoportok (reprezentatív funkció, alkalmi költészet) vs. nyilvánosság intézményei

irodalmi intézmények típusai: 1) folyóirat; 2) hírlap; 3) kiadó; 4) tudós társaság; 5) diáktársaság; 6) tanári kar; 7) irodalmi kör, szalon (Thimár Attila)

A Besenyei György Társasága

A Besenyei György Társasága (1777) értelmezése Előzetes ismeretek

1) 1772: „nyomtatásdüh”

Hunyadi László Trágédiája, Eszterházi vigasságok, Az embernek próbája, Ágis tragédiája; 1779-ig 19 nyomtatásban megjelent munka

2) az eredeti versek publikálási gyakorlata 1777-ig: monologikus, toldalék (HLT, EP), önálló (alkalmi, narratív [EV])

3) az utókor értelmezése (intézményi és mediális fordulat hatása)

– romantikus mítosz (BGy a „fáklya”)

– „Als Dichter war er [Orczy] nur aus Bessenyei's Társaság bekannt [...] Als Dichter trat er [Barcsay] zuerst 1777 in Bessenyei's Társaság auf, und erfreute sich bereits einer besondern Aufmerksamkeit des Publicums, als seine Poesien, meist Episteln, 1789 Révai sammelte, und [...] zu Pressburg herausgab.” (Fenyéry, Toldy 1827–1828: I: 145, 155.)

A Besenyei György Társasága

Szerkezet (1)

1) ABGYT és „Futó darabok”

összetartozik: folyamatos oldalszámozás (103), tematikus-motivikus kapcsolat, műfaji rokonság (kisebb didaktikus költemények: episztola [verslevél], futó darabok)

különbség: polilógus vs. monológ

2) a peritextuális elemek leszűkítése

tartalomjegyzék, „impresszum” hiánya: a lineáris rend és a szerkesztő hatalmának növekedése

3) cím értelmezése

társalgás (magánlevelezés) vs. társaság (BGy jelentősége; Hazafiúi Magyar Társaság [1779] és a Jámbor szándék [1781], mint epitextus)

A Besenyei György Társasága

Műfaji és tartalmi kérdések (1)

1) az első rész sajátosságai
episztola/verslevél (levélszituáció, dátum – referencialitás [1771–1777]), szerzők (Orczy Lőrinc, BGy, Barcsay Ábrahám, Szluha Demeter, [Báróczy Sándor] – BGy jelentősége, földrajzi, vallási, tsd-i heterogenitás)

2) tartalmi elemek

„De ember magának mégis legfőbb titok” – a „mit cselekedjünk?” helyett a „kik vagyunk?": testi meghatározottságú az ember? (BGy jellegzetes témaválasztása az érzékenység-problematika antropológiai megalapozása)

A Besenyei György Társasága

Műfaji és tartalmi kérdések (2)

3) irodalmi program

„Még fen-tartom reménységemet, hogy a' jelen-való idő is honnan-onnan egy Gyöngyösit előlvet, ki a' hazánk nyelvét szeretőknek Parnassus hegyére utat mutat.”

„Mond-meg az írónak, hogy ha érdemeivel Hazája Magyarainak ki-nyomtatott munkáiban nem szolgál, s' ekként a' Párnássus alatt annak szüzeinek nem áldoz tehát ki töröljük nevét a' jó polgárok és Poéták Társaságából.”

Egykorú fogadtatás

magyar nyelvűség, magyar írók reprezentációja (Ányos Pál Kreskay Imrének, 1778. júl. 12.)

Orczy Lőrinc költészete

Összefoglalás

formai újdonság (párosrímű versek), műfaji sajátosságok (episztola, satíra, beszélgetés, gondolat), intézményi jelentőség (1770-es évektől „vezető”)

I. szakasz (1754–1765)

- Barkóczy Ferenc egri püspök/esztergomi érsek „mecenatúrája”, ám nem azonosul minden elemével (nyelvi program)
- kötet: *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől* (1787)
- luxus-problematika (keresztény aszkézissel szemben megfogalmazott életelv: libertinizmus és gazdaságfilozófia [fényűzés → szorgalom/igyekezet → munkahely → haszon a közösségnek], eredete: Mandeville, Voltaire)
- versei: *Barátságos beszédje egy úrnak a' káplányával* (1762), *Vígasztaló beszéd a' Tzigányokhoz* (1762), *A' magyar Szépekhez* (1760)
- kötete: *Költeményes Holmi* (1787)

Orczy Lőrinc költészete

Barátságos beszédje egy úrnak a' káplányával (1762)

– forrása Voltaire *Le mondain* (1736) és *Défense du mondain* (1737)
c. verse

„Hogy *Ádámnak* nem vólt inge, sem gatyája,
Evának bojtos vólt le eresztett haja
Tisztább most *Hatvani Gvárdián'* párnája,
Mint övék, 's jobb ízű *Rector'* vatsorája.

Nem mondom, halálos, de vétek mondani,
Nagy a' botránkozás ezt nyilván szóllani,
E' hibás világot ilyly nagyra tartani,
Első Atyáinkat ilyly képen gyalázni.” (Káplán, KH 162)

– a káplán érvei: bibliai ősidők, római aranykor (Plutarkhosz),
mértékletesség, lelki élet

Orczy Lőrinc költészete

„Nem kell hát mostani világot meg szóllani,
Hívságos munkáját anynyira húrolni,
Ha jó végre szabad kintset pazarolni,
Mostani mod szerint kell aztat prédalni [...]

Noha minden rendet el fogott a' Hívság,
De ez által terjed a' közös Boldogság,
Úrak' hívságából él munkás parasztság,
Azok teszik, hogy nem terjed a' koldússág.” (Úr, KH 165)

A' jó eleink vóltak tudatlanok,
Sem enyém, sem tiéd, nem vala még nálok;
És azért szegények vóltak és koldusok,
Mert, kiknek nints, könnyű azoknak osztályok.” (Úr, KH 168)

– az úr érvei: szegénység ≠ virtus, együgyűség ≠ okosság; luxusvágy teremt jólétet a társadalom minden tagjában

Orczy Lőrinc költészete

II. szakasz (1772–1782)

- a luxus-problematika elhagyása az I. korszak végén: 1764–1765 (*Bugatzi tsárdának tiszteletére* [luxuskritika, sztoikus, nemzeti tematika] – átvezet a II. korszakba)
- kötet (Barcsay Ábrahámmal közösen): Két nagyságos elmének költeményes szüleményei (1789)
- keresztény sztoicizmus
- a váltás oka külső körülményekben: m. nemesség vs. Habsburg-kormány (1764/1765), Lengyelo. felosztása (nemesség bűnei [luxus] vezetett hozzá)
- irodalmi vezér: ABGYT, HMT, Révai (és mások: Fekete János, Batsányi János) Bessenyei számára: keresztény világ megrendülése („vallás iránt habozó írásai”); Barcsay számára: udvarellenes nemesi ideál
- Barcsayval szoros kapcsolat (1771–1789)

Barcsay Ábrahám költészete

- 1770–1780-as években alkot, baráti közösségben (Ányos, Bessenyei, Orczy)
- kéziratosság, nagy tisztelet, ugyanakkor a nyomtatástól viszolyog, „Ír, de csak egy társsal s ha talám kettővel akarja / Bartsai, verseinek közleni néha sorát” (PHÁ, 1787)
- kötet (Orczy Lőrincsel közösen): Két nagyságos elmének költeményes szüleményei (1789)
- számos francia verse kéziratban maradt
- hatások: kortárs francia és német költészet (Göttinger Musenalmanach [1772] példája)

Barcsay Ábrahám költészete

Midőn Erdődy gróf Pálfi Károly Budán felséges Mária Terézia hagyásából a tudomány mindenességnek erősítő levelét hirdetné (1778 [nem 1777])

„Mit hallok, Magyarok! Pindus tetejéről?
Nincs kérdés már Budán Rákos mezejéről,
Eltűnt már Bellóna Pannonok hegyéről,
S Thalia hárfázik szent Gellér[t] bércéről. [...]

Igaz-e, hogy ott most békesség ölében,
Minerva szoptatván kegyes kebelében,
Nevel benneteket Apolló nevében,
S kard helyett tollat ad fiatalok kezében?”

- a hadi erényeket leváltja a tudományos erény, a kulturális megújulás egyben nemzeti megújulás is (Magyar Museum, Batsányi)
- szimbolikus tér: szent hely (Rákos térsége, Gellért-hegy, Mátyás palotája)

Barcsay Ábrahám költészete

A kávéra (1782 k.)

„Rab szerencsen véres veríték-gyümölcse,
Melyet, hogy ládáját arannyal megtöltse,
Fösvény Anglus elküld messze nemzeteknek,
Nádméz! mennyi kincsét olvasztod ezeknek.
Hát te, rég csak Mokka táján termett kis bab,
Mennyit szenved érted nyúgoton is a rab,
A bölcs iszonyodik, látván, egy csészéből
Mint hörpöl ő is részt Anglusok bünéből.”

- cukor és kávé
- luxuskritika (↔ *Barátságos beszédje egy úrnak a' káplányával*): gyarmatosítás (gyarmatok és Nyugat), munkaerő ára (humánium)
- párhuzamos helyek: Herder, Berzeviczy stb. a fogyasztás pillanatára koncentrálnak)
- szerkezet (párh. Batsányi, Vörösmarty), nézőpontváltás

Felhasznált irodalom

(Az *Előadások a klasszikus magyar irodalomból* tematikájában megadottakon túl.)

- Hász-Fehér Katalin: A szerző és a szerkesztő Bessenyei (Az első magyar irodalmi antológia narratívái), in *„Et in Arcadia ego” A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése*, Debreczeni Attila, Gönczy Monika, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2005.
- Labádi Gergely: A' Besenyei György Társasága és az 1770-es évek irodalma, in *„Et in Arcadia ego”. A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése*, szerk. Debreczeni Attila, Gönczy Monika, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2005: 319–332.
- Mezei Márta: A költő Bessenyei, in *A szétszórt rendszer. Tanulmányok Bessenyei György életművéről*, szerk. Csorba Sándor, Margócsy Klára, Nyíregyháza, Bessenyei György Kiadó, 1998, 124–130.
- Thimár Attila: „A társaság állapotja”: Egy irodalmi intézmény-történeti adatbázis megtervezésének tanulságai, *ItK* 2001/1–2, 90–106.
- H. Kakucska Mária: *Mikor kezdett el verset írni Orczy Lőrinc?*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1998/3–4, 536–540.
- Szőke György: *Barcsay Ábrahám: A kávára*, in *Irodalom és felvilágosodás*, szerk. Tarnai Andor, Szauder József, Bp., Akadémiai, 1974, 765–780.